

BIBLIOTÉKA ÉS TUDOMÁNY

Évszázadokon át a köz- és magánkönyvtárak szorgalmas, áldozatos gyűjtőgetéssel szolgálták a közművelődést és a tudományt. A gyűjtőgetésnek természetesen csak a mindenkori hétköznapiok kedveztek. Valahányszor az események hőmérőjének higanyszála magasra szökött — évtizedek, gyakran évszázadok gyűjtőmunkája veszett kárba. „Az elmúlt századok legnagyobb ideológiai harcait — mondta Lukács György — mind a tudomány területén vívták meg. Évszázadokon át ideológiai kérdés volt, hogy Kopernikusznak vagy Ptolemaiosznak van-e igaza, s ezért embereket elégettek, felakasztottak vagy lefejeztek.“ Tegyük hozzá, hogy a könyveknek és könyvtáraknak gyakran az embereknél is rosszabb sors jutott. A könyvtárrombolást, könyvmáglya-gyűjtést — közismerten — nem a hitlerista barbarizmus találta fel. A kolozsvári könyvtárak közül például a volt jezsuita főiskoláét egy ízben, a volt unitárius gimnáziumét több ízben is feldúlták.

Hosszú távon a gyűjtőgetés mérlege mégis pozitív eredménnyel zárult. Ezt bizonyítja a hazai könyvtárainkban megőrzött és az elmúlt évszázadok kultúrájáról tanúskodó többmillió kötet: számos XVI—XIX. századi nyomtatvány, kézirat, sok helyütt szép számban középkori kódexek és XV. századi ősnomtatványok is épségben maradtak.

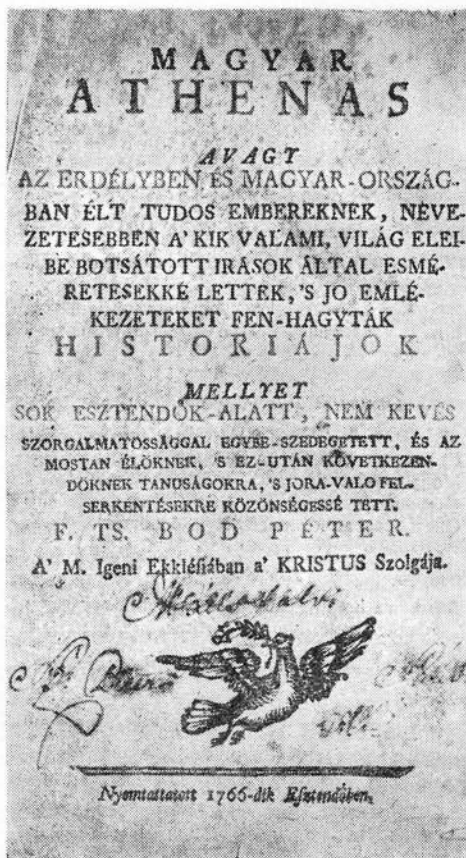
Napjaink jövőberohanó tempója — vagy ahogy Marx György nevezi: az egyre gyorsuló idő — a könyvtárak életére is kihatott. Sok ezer egységből álló könyvtárhálózatunk állománya 1971-ben meghaladta a 115 millió kötetet. Az elmúlt húsz esztendőben — mint ismeretes — csaknem háromszor annyi könyv jelent meg világszerte, mint a Gutenberget követő öt évszázadban együttvéve. Hazai könyvkiadásunk is ugrásszerűen fejlődött. Ennek következtében, néhány muzeális jellegű könyvtár kivételével, a gyűjtőgetés patriarchális feladatát a szelekció problémája, a megőrzés gondját a raktározásé, a rendszerezése és az olvasók tájékoztatásáé váltotta fel.

A részint iskolai keretekben kialakult vagy egyházak, művelődési egyesületek és magánosok jóvoltából létesült történelmi múltú nagykönyvtáraink aligha szorulnak bemutatásra.

A kolozsvári Akadémiai Könyvtár balázsfalvi részlegének már a neve is idézi az Erdélyi Iskola főbb képviselőinek: Samuil Micu-Clainnak, Gheorghe Șincaiának, Petru Maiornak a nevét. Az 1747-ben létesített balázsfalvi könyvtárat, amely az idén ünnepli fennállásának 225. évfordulóját, mint ismeretes, 1950-ben helyezték át Kolozsvárra.

Mai könyvtárhálózatunk

Lényegesen kevesebbet tudunk azonban az ország egész területét behálózó, több mint 22 000 egységet számláló könyvtár-szervezetről, melynek élén két, többmillió nagyságrendű, tudományos státussal felruházott intézmény, a fővárosi Akadémiai Könyvtár és a Központi Állami Könyvtár áll.

E két nagykönyvtár régmúltjáról talán csak annyit, hogy Munténiában és Moldvában Erdélyhez hasonlóan szintén iskolai keretekben folyt évszázadokon át a kéziratok és nyomtatott könyvek gyűjtése. Az iskolai keretektől kinöve, a bukaresti Sf. Sava kollégium könyvtára 1838-ban, a iasi-i Mihăileană Akadémiáé pedig 1841-ben nyitotta meg kapuit a nyilvánosság előtt. Amikor a kormányzószervek 1864-ben, Alexandru Ioan Cuza fejedelemsége idején, először figyeltek fel a könyvtárügyre, és törvényrendelettel igyekeztek előmozdítani a könyvtárhálózat fejlesztését, mindkét nagymúltú intézményt „nemzeti könyvtár” rangjára emelték, és „köteles példányt” biztosítottak számukra.

Az iskolai és a közkönyvtárak létesítéséről is intézkedő 1864-es rendelet ellenére a könyvtárak fejlődése lassan indult meg. Spuru Haret közoktatásügyi miniszter a század végén, 1898-ban újabb kísérleteket tett a könyvtárügy fellendítésére. Arra irányuló igyekezete azonban, hogy minden megyében — az iskolák keretében — tíz-tíz könyvtárat létesítsen, pénzalapok hiányában csak részben valósulhatott meg. A könyvtárhálózat inkább csupán az 1907. évi parasztfelkelést követően kezdett szélesedni, de még a második világháború előestéjén is mindössze csak 2000 városi és falusi iskolai és közkönyvtár működött az országban.

Nem becslendő le az iparos- és munkásegyletek szerepe a könyvtárhálózat kiépítésében. Erdélyben az első iparosegyleti könyvtár Szebenben nyílt meg 1861-ben,

Bukarestben, Temesváron, Kolozsváron, Galați-on, Iași-ban és másutt ugyancsak a múlt század második felében létesítettek munkáskönyvtárakat. Magánkezdeményezésből is számos könyvtár született. A V. A. Urechia professzor alapította galați-i városi könyvtár állománya ma már meghaladja a 350 000 kötetet.

Könyvtárhálózatunk jelenlegi állásáról az 1971. évi *Statisztikai évkönyv* adatai tájékoztatnak.

Könyvtártípus	Könyvtár- egységek száma	Könyvállomány	Olvasók száma	Olvasott kötet
		ezerben		
Országos	2	11 008	49	1 841
Főiskolai	45	13 052	191	11 195
Tudományos-doku- mentációs	4 538	14 450	804	5 338
Iskolai	9 611	29 271	2 616	17 302
Közkönyvtár	8 142	47 601	4 588	43 088
Összesen	22 338	115 382	8 248	78 764

Az utóbbi két esztendőben a könyvtáregységek száma mintegy 1700-zal, a könyvállomány pedig 12 millió kötettel nőtt.

A 115 milliós könyvállomány természetesen korántsem oszlik meg egységesen. Mintegy 5000 egység állománya nem éri el az 500 kötetet; 500—1000 kötet könyvvel 3500 könyvtár, 1000—5000 kötettel 8300 könyvtár, 5000—20 000 kötetes könyvállománnyal pedig 4800 könyvtár rendelkezik. A 20 000—50 000-es nagyságrendű könyvtárak száma kereken 500. Az 50 000 kötetnél gazdagabb állományú könyvtárak közé tartozik a két országos könyvtár, 33 főiskolai, 32 dokumentációs, 16 iskolai és 50 közkönyvtár.

Az Akadémiai Könyvtár

Az ország legnagyobb és legtekintélyesebb könyvtára a tudományos intézménynek minősített, 6 millió kötetet számláló fővárosi Akadémiai Könyvtár. Alapjait Dionisie buzău-i püspök vetette meg 1867-ben. Adományára révén az Oltelniceanu-könyvtár 73 értékes régi könyve került a Román Akadémiai Társaság birtokába. Alexandru Odobescu ajánlására 1879-ben Ion Bianu, a Balázsfalváról elszármazott későbbi neves bibliográfust nevezték ki könyvtárosnak, majd néhány évvel később, 1884-ben könyvtárigazgatónak. Bianu 56 éven át szolgált és vezette ezt az intézményt, mely az ő munkássága révén emelkedett valóságos tudományos könyvtár rangjára.

A következő év (1885) áprilisában az ország valamennyi nyomdáját, közzétételét és könyvkiadóját utasították, hogy három-három köteles példányt küldjön meg díjmentesen az Akadémia könyvtárának, melynek állománya ekkor már elérte a 30 000 kötetet. 1901-ben Dimitrie A. Sturdza miniszterelnöksége és akadémiai elnöksége idején a Központi Állami Könyvtárat beolvasztották az Akadémiai Könyvtárba. Ennek révén a könyvtár szinte megháromszorozta könyvállományát, és értékes kézirat-, térkép- és éremgyűjtemény birtokába jutott. Titu Maiorescu hagyatékából 1917-ben a könyvtár tulajdonába került Eminescu mintegy 15 000 lapra terjedő kéziratok életműve. Ugyancsak itt őrzik Ion Budai-Deleanu, Ion Eliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu,

Nicolae Bălcescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici, George Coșbuc kéziratának java részét. Az újabb irodalmat Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Gala Galaction és mások kéziratok hagyatéka képviseli. Itt található *Az ember tragédiájának* — Octavian Goga tollából származó — kéziratok fordítása is. A ritkaság-kedvelők egyébként megtalálhatják itt Voltaire, Rousseau, Lamartine, Victor Hugo, I. Sándor cár, Talleyrand, Abraham Lincoln, Bem tábornok, Proudhon, Garibaldi, Mazzini, Gambetta, Darwin, Haeckel, Herbert Spencer és mások keze írását. A kéziratosztály jelenlegi állománya mintegy 9600 kötet, a történelmi dokumentumok és levelek száma eléri a 430 000-et. Külön említést érdemel az egyenként sok tízezer darabból álló metszet- és eredeti rajz-, fénykép- és reprodukció-, térkép- és atlasz-, kéziratok és nyomtatott partitúra-, hanglemez-, érme- és bélyeggyűjtemény. A századforduló idején naponta még csak 4—5 személy fordult meg a könyvtár olvasótermeiben, és az évente elolvasott művek száma alig érte el az 5000-et. Ma naponta átlag 300 kutató és olvasó keresi fel a könyvtárat, s a könyvforgalom 800 000 kötet körül van.

A nagy bibliográfiai kora

Az Akadémiai Könyvtár főfeladatának mindenkor a történelmi hagyatékok rendszerezését és bibliográfiai értékesítését tekintette. 1903-ban, Ion Bianu szerkesztésében, az Akadémiai Könyvtár kiadta remek kivitelben a Régi Román Könyvtár bibliográfiájának az 1508—1716. esztendőket felölelő első kötetét. Nerva Hodoș főkönyvtáros közreműködésével 1912-re elkészült a második, majd az 1809—1830-as szakaszt magába foglaló harmadik kötet első része is. Az első világháború kitörése mintegy negyedszázaddal késleltette a munka folytatását, amely végül is Ion Bianu egykori tanítványára, Dan Simonescu professzorra maradt. A román folyóiratok bibliográfiájának feldolgozására I. Bianu N. Hodoșsal és Alexandru Sadi-Ionescuval együtt vállalkozott. Feldolgozták az 1906-ig terjedő részt, s újabb kötetek kiadása jelenleg is folyamatban van. A kéziratok anyag katalógusának első három kötetét ugyancsak Bianu szerkesztette R. Caracas és G. Nicolăiása közreműködésével. A negyedik kötet nemrég jelent meg Gabriel Stempelnek, a könyvtár kéziratosztálya jelenlegi vezetőjének munkássága nyomán.

Az elmúlt évtizedben számos alapvető mű készült az Akadémiai Könyvtár kutatócsoportjának közreműködésével, az itt őrzött anyag felhasználásával: a *Román Történelmi Dokumentumok* 40 kötetes kiadása (1951—1957), *A román nyelv nagyszótára*, *A román nyelv története*, valamint a hazai filozófia történetét, az ország gazdasági életének fejlődését (1944—1964), a XIX. század képzőművészetének történetét bemutató munkák. Ugyancsak az Akadémiai Könyvtár szerkeszti és adja ki a *Studii și cercetări de bibliologie* című könyvtártudományi szakfolyóiratot.

Az ország második nagykönyvtára az 1955-ben létesített Központi Állami Könyvtár. A létesítéséről intézkedő törvényerejű rendelet az 1901-ben, Sturdza miniszterelnök idején elkövetett igazságtalanságot, a régi Központi Állami Könyvtárnak az Akadémiai Könyvtárba való beolvasztását hivatott jóvátenni. A Központi Állami Könyvtárnak biztosították a köteles példányokat, és egyúttal feladatává tették:

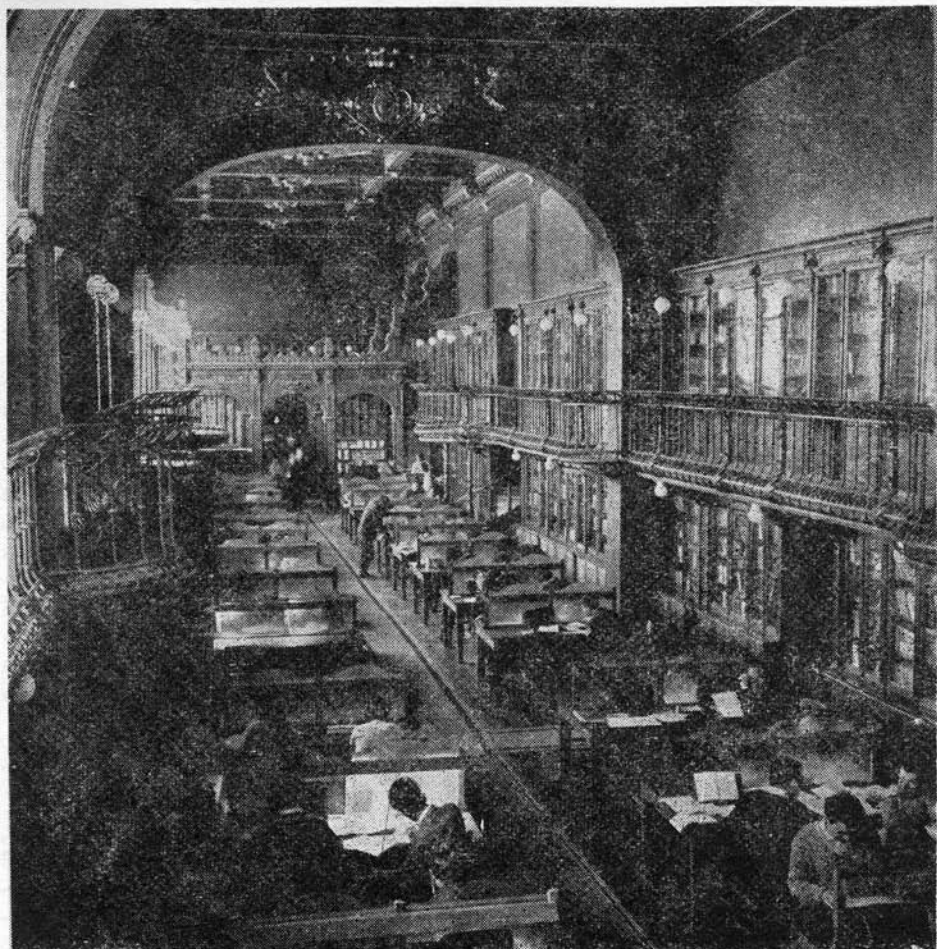
- a hazai könyvtermés folyamatos nyilvántartását;
- az országos könyvkatalógus és a folyóiratokban megjelenő minden tanulmányt, cikket felölelő repertórium készítését;
- a nemzetközi könyv- és folyóiratcsere megszervezését és az országba érkező külföldi sajtótermékek nyilvántartását;

— a módszertani eljárások kidolgozását az ország egész könyvtárhálózata számára. Ide tartozik többek között két könyvtártudományi „reference” folyóirat kiadása is.

A Központi Állami Könyvtárba beolvastották a Román Athenaeum egykori könyvtárát, a Nicolae Bălcescu művelődési intézmény könyvtárát és több más kisebb könyvtárát. Állománya jelenleg 5 millió kötet körül van. A kéziratosztályon 5000 címet tartanak nyilván, az eredeti levél- és okmánygyűjtemény 90 000 értékes darabból áll, a ritka könyvek száma megközelíti a 8000 kötetet, a partitúráké pedig a 40 000 darabot.

Egyetemi és főiskolai könyvtárak

1938 és 1970 között mind a főiskolások, mind a főiskolai tanerők száma megszorozódott. E számszerű gyarapodás és az igények egyidejű megnövekedése „versenyfutásra” kényszerítette a főiskolai könyvtárakat. Számuk az újonnan létesí-

A iasi-i egyetem könyvtárának olvasóterme

tett felsőoktatási intézmények számával párhuzamosan nőtt. Jelenleg 5 központi egyetemi könyvtár működik — bukaresti, kolozsvári, iași-i, temesvári és craiovai székhellyel —, 40 főiskolai könyvtár, és e hálózathoz tartozik még mintegy 200 jól felszerelt és megfelelő személyzettel ellátott kari szakkönyvtár is.

A felsőoktatás céljait szolgáló könyvtárak állománya ugrásszerűen — évi mintegy 600 000 kötetrel és folyóirattal — gyarapodik. Egymaga a fővárosi Központi Egyetemi Könyvtár több mint 70 000 kötetet szerez be évente, ami a régi Egyetemi Alapítványi Könyvtár harminc esztendei gyarapodásának felel meg.

Amint az előbbi statisztikai kimutatás is jelezte, a tantestületi tagokkal és kutatókkal együtt a főiskolai könyvtárhálózat beiratkozott olvasóinak száma megközelíti a 200 000 személyt, és így az évi átlagban egy személyre jutó elolvasott könyvek száma hatvan körül mozog. E kitűnő olvasó/könyv arányt az csökkenti némileg, hogy a főiskolai könyvtárak állományában igen nagy súllyal esnek latba a tankönyvek és egyetemi jegyzetek. Ezekből átlag 4—4 hallgató számára szereznek be egy-egy példányt.

Aránylag új munkaterülete a főiskolai könyvtáraknak az egyetemi hallgatók, valamint a tan- és kutatótestület bibliográfiai tájékoztatása. A bukaresti Központi Egyetemi Könyvtár például elsősorban gazdag társadalomtudományi anyagát értékésíti. Sokszorosított kiadványai szakszerű kritikai észrevételekkel kísérik a legfrissebb filozófiai, szociológiai, lélektani, pedagógiai, történelmi, nyelvészeti és szépirodalmat. Népszerűek tematikus kiadványai, mint például *Az ember problémái napjaink társadalmában I—III.* (1967) vagy *Elméletek és irányzatok napjaink irodalmában és művészetében I—III* (1968).

A tudományos-dokumentációs könyvtárak

Négy és félezer — korántsem egységes jellegű — könyvtárról néhány sorban nem sokat lehet mondani. Már maga a besorolás is inkább a statisztikai rovatok szűkreszabott korlátainak engedelmességedő forma, mint lényegét fedő meghatározás. E könyvtárak közé tartoznak ugyanis a különböző kutatóközpontok és a nagy dokumentációs intézetek könyvtárai (köztük a Tudományos, a Műszaki, az Orvosi és a Mezőgazdasági Dokumentációs Központé), de ide sorolták be a minisztériumok, bíróságok, üzemek, múzeumok, színházak szakkönyvtárait is. Ebbe a kategóriába tartozik a már említett kolozsvári akadémiai könyvtár, a marosvásárhelyi Téka, a Batthyaneum, a Brukenthal. Ellenben nem tekintik tudományos-dokumentációs könyvtárnak sem a 130 éves szebeni Astra-könyvtárat, sem az előbbihez hasonlóan enciklopédikus jellegű, 1882-ben alapított nagyváradi könyvtárat, a galați-i Urechia-könyvtárat vagy az ugyancsak több százezres nagyságrendű temesvári városi könyvtárat. A brassói volt Honterus-gimnázium könyvanyaga a városi könyvtárba került, a szebeni gimnáziumé pedig az Állami Levéltárba. A magyarázatot inkább a véletlenül, a helyi viszonyok eltérő voltában kell keresnünk, semmint országosan ható intézkedésben.

Az iskolai és közkönyvtárhálózat

Az ország területén működő mintegy 1250 elméleti és szakközépiskolának, szakmai, mesterképző vagy más továbbképző intézetnek mind saját — aránylag jól felszerelt — könyvtára van. A 15 500 általános iskola több mint fele (8360) rendezett be eddig könyvtárat. A beiratkozott olvasók száma nagy vonalakban megfelel az V—VIII. osztályos és felsőbb iskolák növendékei együttes számának (2,6 millió). Az utóbbi tíz évben az iskolai könyvtárak száma megkétszereződött, könyv-

állományuk pedig évi 2—3 millió kötettel gyarapszik. Egy-egy tanuló évi átlagban 6—7 könyvet kölcsönöz ki. Emellett számos kis- és nagydiák rendszeres olvasója a közkönyvtáraknak is.

Az 1968. évi területi átszervezés óta 39 megyeszékhelyen, 16 municípiumban és 125 városban működik közkönyvtár. Gyakorlatilag minden községnek megvan a maga — fizetett könyvtáros vezette — könyvtára. A városi és falusi könyvtárhálózat az utóbbi két évben 1150 egységgel növekedett, az együttes könyvállomány 1955 óta megháromszorozódott. Az átlagos évi könyvbeszerzés 1 300 000 kötet. A városi lakosságnak több mint 28 százaléka, a falusiaknak pedig csaknem 30 százaléka volt beiratkozott olvasója — az utóbbi években — a közkönyvtáraknak. Az olvasásra kikölcsönzött könyvek száma kevés híján eléri az állomány mutatószámát.

A legyérebb a könyvtárak száma Kovászna (93) és Tulcea megyében (96), és ugyancsak e két megyében van a legkisebb könyvállomány (Tulcea: 489 000, Kovászna: 507 000 kötet). Legnagyobb könyvtárhálózata a fővárosnak van (647 egység), ezt követi Prahova és Temes megye 352, illetve 351 egységgel. A legnagyobb könyvállománnyal is Bukarest városa rendelkezik (4 358 000 kötet), a Temes megyei állomány meghaladja, a Prahova megyei pedig megközelíti a 2 000 000 kötetet.

A lakosság legszélesebb rétegeit kiszolgáló közkönyvtárhálózatnak nem kevés a gondja-problémája. A megyeközpontokban működő könyvtárak útján történő könyvbeszerzés például korántsem zökkenőmentes. Nem mindig azt szerzik be, ami szükséges, nem veszik figyelembe a helyi körülményeket, és a kisebb könyvtárak vezetői részéről állandó a panasz, hogy egyre nehezebben igazodnak el a szüntelenül sokasodó kiadványok útvesztőjében. Készülnek ugyan könyvészeti listák, ajánlások, de e tevékenység nincs még kellőképpen összehangolva, a helyi sajtóságokat néha egyáltalán nem veszik figyelembe.

Jól bevált a központi katalóguscédula-készítés. A Központi Állami Könyvtár könyvkatalógus-szolgálatát több mint 1500 könyvtár veszi igénybe, és a nyomtatott, szabványosított cédulák igen jól beváltak. Miért hallgatnók azonban el, hogy a cédulák sokszor bosszantó késéssel érkeznek, és nemegyszer előfordul, hogy az érkező cédulához nincs könyv, vagy fordítva.

Könyvtár és tudomány

A nagykönyvtárak szívesen tekintik magukat *valóságos* tudományos intézményeknek, a könyvtári munkát *igazi* kutatómunkának. Ténylegesen az a fejlődési folyamat, mely a könyvtárakat majdan a tudományt szolgáló segédintézményi szintről tudománygazdálkodási kutatóintézeti rangra emeli, korántsem fejlődött még be.

Az utóbbi időben sok szó esik a tudományok szétforgácsolódásáról és a szakmai „zsargonokból“ eredő veszélyekről. J. Robert Oppenheimer szerint az érintkezés az egzakt tudományokon belül éppúgy megnehezedett, mint a természettudományok és a humaniorák között. George Steiner megfogalmazásában „a fizikus és a matematikus közötti meg nem értés egyre fokozódik. A biológus és a csillagász a csönd szakadékanak két partjáról figyelni egymás munkáját. A tudás mindenütt szétforgácsolódik az erőteljes szakosodás következtében [...] és a szakmai nyelvekből egyre kevesebbet és kevesebbet fogadhat be bármely emberi elme“ (*Egyre távolabb a szótól*).

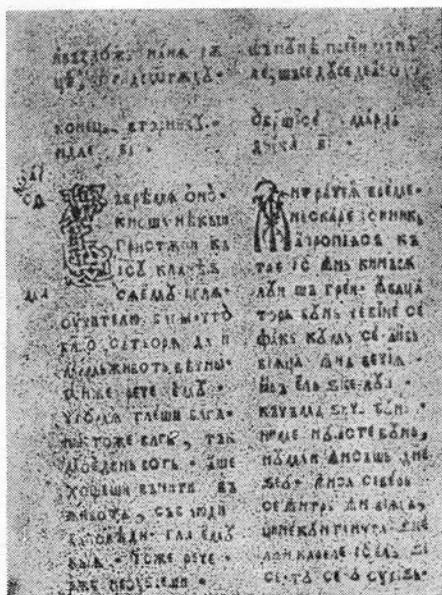
Mások arra való hivatkozással, hogy a tudományok módszertana felfejlődőben van, nem fogadják el maradéktalanul a borúlátó nézeteket. „A genetikusok — mondta Mircea Malița a fővárosban tavaly megtartott IV. Nemzetközi Logikai és Metodológiai Kongresszuson — felhasználják az algebrát, a nyelvészek

az entrópiát, a közgazdászok az optimalizálási számításokat [...] A finomabb következtetés, szélesebb koncepció, új strukturális izomorfia, takarékosabb algoritmus — egyszerűen a kutatómódszerek tökéletesítése adja meg a megoldásra váró kérdések kulcsát.“

A két egymással szembeállított vélemény csak látszólag ellentmondó. „*Contra-ria non contradictoria, sed complementa sunt*“ — írta krétával Niels Bohr a Lomonoszov Egyetem egyik dolgozószobájának falára. A Niels Bohr-i igazság nem korlátozódik csupán a kvantumelméletre. Az újabb rendszerméletek egyre inkább szükségét érzik olyan általános strukturális felfogás kialakításának, mely magasabb síkon egyesíthetné a szétforgácsolódo tudományágak egymástól gyorsan távolodó nézeteit. Az első erre irányuló kísérlet Norbert Wienertől és Neumann Jánostól, a kibernetika megalapítóitól származik. Ők próbálták a korszerű természettudományos módszerek segítségével olyan törvényszerűségeket felfedezni, melyek áthidalhatnák a szaktudományos elszigeteltséget. Bertalanffy véleménye szerint (*Rendszermélet*. Budapest, 1969) „a specialistával szembeni új magatartásforma képviselője a *generalista*“. A generalista modelljét nem várhatjuk sem a gépektől, sem valamelyik szaktudományág egyéni elméletétől. Magának a szervezett világ törvényszerűségeinek kell szolgálatniuk a modellt.

A szaktudományok elszigetelődése elleni küzdelemben kell hogy szava legyen a jövő könyvtárának és könyvtárosának is. A könyvekről szóló információ — a klasszikus értelemben vett bibliográfiai tájékoztatás — helyét a könyvekben foglalt eszmékről és azok összefüggéséről, egymásra hatásáról, korrelációjáról szóló tájékoztatásnak kell felváltania.

Feladatának azonban — véleményünk szerint — csak akkor tehet eleget, ha felismeri, hogy a tudománytörténet forrásanyagai nem korlátozódnak kizárólag az emberi cselekvések múltját rögzítő dokumentumokra. A jelen pillanat „objektív történelmének“ alapos ismerete, az összefüggések feltárása és az ebből eredő előremutató következtetések levonása ugyancsak szerves része a tudománytörténetnek és törzstényezője a tudományos mérlegkészítésnek.

A legrégebb ismert román nyomtatvány egyik oldala